

SBÍRKA PŘEDNÁŠEK
pořádaných
ČESKOU NÁRODOHOSPODÁŘSKOU SPOLEČNOSTÍ
v období 1929—30

IV.

Hospodářská funkce akciové společnosti

JUDr. Jiří Hejda

Rozšířený obsah přednášek proslovených
v České národohospodářské společnosti v Praze
ve dnech 18. listopadu 1929 a 20. ledna 1930

Cena Kč 20.—

V P R A Z E 1930

Nákladem České národohospodářské společnosti.
V komisi knihkupectví Fr. Řivnáče, Praha-Příkopy.
Tiskem Pražské akciové tiskárny

Akciová společnost je dnes po zásluze středem zájmu právníků a národohospodářů, neboť prodělává pozoruhodný přerod své struktury, který je logickým důsledkem přerodu soudobého hospodářství. V Anglii, Nizozemí, Polsku, Persii, Liechtensteinsku se reformuje akciové právo, v Maďarsku, Dánsku, Francii, Švýcarech, Německu a Itálii je novelisace předmětem jednání odborníků a zákonodárných sborů — nezdá se, že by u nás bylo možno dlouho otálet s novelou, pro kterou už před časem připravila vláda dotazník.

Ale reforma akciové společnosti není jen otázkou práva, nýbrž daleko více otázkou hospodářství. Neboť akciová společnost je dnes nositelkou podnikatelské funkce spíše než kterýkoli jiný právní útvar a zejména velkovýroba průmyslová a organizace peněžní je na ní vybudována. Je proto třeba zabývat se hospodářskou funkcí akciové společnosti tím spíše, že této otázce světová literatura o akciovém právu věnuje velmi malou pozornost, všímajíc si buď jediné právních konstrukcí, nebo speciálních problémů.

Snažili jsme se v přítomné studii všechna tvrzení, na nichž budujeme svoje závěry, dokládati příklady ze současné praxe. Proto bylo ovšem nutno sáhnouti ke zprávám denního tisku, neboť data o vývoji koncentrace v letech 1928, 1929 a v prvním čtvrtletí 1930 a o nových problémech, které souvisí s postavením akciové společnosti v koncernu, nejsou přirozeně dosud nikde uvedena.

Jsme si vědomi toho, že píšeme o živé věci. Vyhnuli jsme se zásadně všem partiím, které jsou res judicata a zabýváme se j e d i n ě p r o b l é m y. Proto je tato studie knihou o přítomnosti a výhledem do budoucnosti. A jako každá studie toho druhu nepočítá a ani nechce počítati

s obecným souhlasem. Naopak — chce vyvolati diskusi o otázce, která je dnes už po leta středem pozornosti v řadě evropských států i v Americe.

Konečně pokládáme za svoji povinnost poděkovati České společnosti národohospodářské za vzácnou ochotu a obětavost, se kterou vydání této knihy umožnila.

V Praze koncem března 1930.

Dr. Jiří Hejda.

O B S A H .

Struktura dnešního hospodářství.

Z koncentrace výroby vzniká nová forma kapitalismu, charakterizovaná především vázaností. Vzrůst pevných kapitálů vede ke snaze, vyloučením volné soutěže zajistit stabilitu výroby. Vývoj koncentrace — zejména v Německu — ukazuje tento přechod k vázanosti. Hospodářská demokracie a hospodářský plán jako přirozené další toho důsledky. Vzrůst veřejného podnikání vnáší do volného hospodářství kapitalistického další prvek záměrného podnikání. Struktura dnešního hospodářského systému se proto přeměňuje směrem ke kolektivisaci, vázanosti a záměrnosti Str. 7

Akciová společnost včera.

Důvody, pro které akciová společnost zatlačila do pozadí jiné formy podnikání: vyšší zúročení kapitálu, mobilita, možnost spekulacních zisků, nízké nominale, omezené ručení, důvěra ve státní kontrolu. Výhody akciových společností a vady. Vývoj v 19. století. . Str. 29

Krise.

Rychlý vzrůst akciové společnosti ve 20. století. Se vzrůstem velikosti je kapitalistická funkce zatlačována do pozadí funkcí sociální. Tím se mění také její zařazení do hospodářského procesu. Rozpor mezi akciovým právem a praxí. Odpovědnost správní rady. Akcionář-jednotlivec je vystřídán akcionářem-korporací. Po válce vzrůstá nebezpečí cizího kapitálu, jemuž se někde brání zvláštními konstrukcemi. Nové problémy přináší recepce americké praxe korporační Str. 35

Jedinec proti celku.

Akciová společnost je vybudována na zásadách společností, většiny a veřejnosti. Zákonodárce předpokládá u akcionářů výrobní i kapitalistický zájem, proto jim dává všechna práva. Tři skupiny akcionářů: podnikatelé, jichž zájem je výrobní, budou hodnotiti jinak politiku rezerv a stabilní dividendy, než akcionář náhodný, který hledá především zisk bez ohledu na hospodářskou funkci společnosti. Skupina investorů nemá výrobního zájmu, akcie stává se tu ukládacím papírem Str. 57

Zásada většiny a ochrana minority.

Demokratický princip. Zvláštní konstrukce majority a problém vedení společnosti. Malá akcie, zejména akcie dělnická. Ochrana maloakcionáře a jeho skutečného zájmu, který není výrobní, nýbrž kapitálový. Poměr maloakcionáře k minoritě. Ochrana menšiny a nebezpečí, které se tu skrývá. Moderní právo podtrhuje odpovědnost většiny a vedení. Statutory liability a generální klausule. Kontrola společnosti Str. 67

Otázka publicity.

Je přílišná publicita na škodu společnosti? Možnost zneužití konkurencí nebo spekulací. Publicita vůči akcionářům a práva minority. Jak upravuje moderní právo tuto otázku. Zájem hospodářství o publicitu. Nové obrysy: komanditní společnost na akcie . . . Str. 95

Akciová společnost v koncernu.

Vývoj mezinárodní koncentrace po válce. Definice koncernu. Je to zejména ovládnutí průmyslu bankami a tlak amerického kapitálu, které působí na postup koncentrace. Průmysl si hledí zajistit surovinu. Boj o trhy a využití patentů. Kartely a koncerny formují novou, nadstátní organizaci. Hospodářské účinky mezinárodní koncentrace: racionalisace, přesuny zisků, vliv na strukturu obchodní a platební bilance, vliv na celní politiku, na ceny. Sociální význam koncentrace. Poměr k národnímu hospodářství. Změna struktury akciové společnosti v koncernu. Rostoucí význam vedení. Holding Company. Nebezpečné manipulace — tlak na kurs a dividendová politika. Převrat, který nastává: vedení společností se zmocňují úředníci, vzniká objektivní podnik. Akcionář v koncernu a otázka publicity. Str. 109

Struktura dnešního hospodářství

Každá studie, věnovaná některé otázce soudobého hospodářství, musí se zabývat především jeho celkovou strukturou. Změny, které naše hospodářství prodělalo v posledních několika letech od světové války, jsou takového rázu, že zasahují hluboko do podstaty hospodářského dění vůbec. Chceme-li rozuměti dnešní době, chceme-li správně hodnotit jednotlivé zjevy, nemůžeme, než narýsovat si především rámec, v němž se projevují. Není téměř jediné hodnoty mravní, není jediného pojmu hospodářského, který by dnes neměl naprosto jiný obsah, jinou náplň, než před válkou a než ke konci minulého století. Jestliže přesto myslíme stále ještě v pojmech, precisovaných klasickou vědou hospodářskou ve druhé polovině minulého století, pak činíme tak jenom proto, že nám chybí přesné vymezení nových pojmů.

Zabýval jsem se otázkou struktury dnešního hospodářství podrobněji již dříve¹⁾ a proto mohu na těchto místech jen navázat na svoji dřívější studii a zabývat se podrobněji zejména problémem individuálního a korporativního podnikání. Je to velmi živá otázka, která tvoří dnes střed vášnivých debat mezi zastánci různých škol a směrů, při čemž ovšem nechybí ani hlasy politicky orientovaných osobností — což je tím pochopitelnější, ježto jde o otázku zásadního významu pro celý náš veřejný, to jest politický i hospodářský život.

Poznání, že hospodářský vývoj směřuje od individualismu ke kolektivismu, není nikterak nového data; najdeme je především již u Marxe vyjádřeno způsobem tak markantním, že musíme vskutku obdivovati bystrost postřehu tohoto velkého myslitele, uvážíme-li, že v době, kdy „Kapitál“ byl psán, byla akciová společnost prakticky teprve v samých počátcích. Ale jestliže Marx a jeho pokračovatelé a vykladači vyvodili ze základního poznání celkové vývojové tendence důsledky, formulované posléze

¹⁾ Nová hospodářská politika. Sbírnka přednášek České společnosti národohospodářské, v Praze 1929.

v nejrůznějších doktrínách socialismu, začíná se dnes zabývatí otázkou hospodářské formy přítomnosti — a ještě více budoucnosti — řada mužů, stojících velmi daleko jak praktickému socialismu, tak jeho různým teoretickým školám. Zdá se, že první formuloval jasně thesi o změnách vývojové tendence K e y n e s. Ve svých přednáškách, které měl v roce 1925 v Berlíně a Oxfordě²⁾ upozornil především na stále větší vázanost moderního podnikání, na vzrůstající význam podnikatelských svazů, které vylučují volnou soutěž, nahrazují ji vzájemnou dohodou. Co duchaplně nadhazuje Keynes, rozvíjí do větší šíře S o m b a r t, jednak ve své knize o moderním kapitalismu, zejména však v přednášce, kterou měl ve spolku pro sociální politiku v září 1928 v Curychu. Sombart domnívá se z koncentrace výroby, z kartelování průmyslu, že dochází k novému formování kapitalismu, který je charakterisován především vázaností. Ve svém referátu³⁾ konstatuje, že volné hospodářství bude znenáhla nahrazeno vázaným, poměr dělnický stává se poměrem úřednickým, v nezaměstnanosti staví se dělník do jisté míry k dispozici, dostane svoji mzdu, později pensi, je pojištěn v každém směru jako úředník. Převládá tendence stabilisovati konjunkturu, dochází k zpomalení produkce. V novém hospodářství, které se tvoří, mění se starý kapitalismus v hospodářský racionalismus. Stará kletba ráje se proměňuje: v potu tváře budeš hospodařiti po americku, racionalisovati. „Stojíme na počátku nové hospodářské epochy, která bude zcela jiná, než bylo devatenácté století. Má zřejmé známky přechodního systému, nové stojí v jedné řadě vedle starého. Tuto epochu lze nazvati pozdním kapitalismem.“ Je známo, že vývody Sombartovy vyvolaly velmi rušnou debatu nejen v německém tisku vědeckém. Ale Sombart není se svým názorem ani v Německu výjimkou. Již před ním — na vídeňském sjezdu pro soukromé hospodářství roku 1928 — formuloval vázanost moderního hospodářství profesor S c h m a l e n b a c h⁴⁾ způsobem velmi pozoruhodným.

Vzrůst pevných kapitálů.

Schmalenbach vychází z technických předpokladů dnešního průmyslu, jehož charakteristickou známkou je především stále větší vzrůst pevných kapitálů. Pozoruje-

²⁾ The End of Laissez-Faire, London 1926.

³⁾ Prager Presse, 2. Oktober 1928. Dr. V. Totomianz: Der Kongreß des Vereines für Sozialpolitik in Zürich.

⁴⁾ Schmalenbach: Der gefesselte Kapitalismus, Vossische Zeitung, 1. Juni 1928. (Doslovný otisk celé přednášky na vídeňském kongresu.) — Viz také Frankf. Ztg. 5. Juni 1928. Ende der Wirtschaftsfreiheit, Magazin der Wirtschaft 1928, Nr. 23, str. 877.

me-li a srovnáváme-li statistiku průmyslových bilancí, jak se měnily investice, vidíme, že proti oběžnému kapitálu pevný kapitál nabývá stále více na významu. Vidíme to přesto, že právě pevné kapitály bývají nositeli skrytých rezerv a bilancují se proto daleko níže než by podle skutečného stavu příslušelo. Ale skutečnost, že stále větší část výrobních nákladů je pevná, způsobuje proměnu nové epochy vázaného hospodářství z dosavadního hospodářství volného. Zvláštností pevného kapitálu je, že nemůže býti na rozdíl od oběžného kapitálu podle potřeby snížen. Daleko větší intensita kapitálová v moderním hospodářství znamená ztížení vzniku konkurence, ale na druhé straně velké investice nutí podnik k ustavičnému vzrůstu. Je-li průmyslový závod málo zaměstnán, zůstává podíl, připadající na pevný kapitál, nezměněný, to jest, hraje ve výrobních nákladech větší roli. Proto musí podnik zvyšovati stále svoji kapacitu bez ohledu na skutečnou poptávku. Stroj liší se od pracujícího člověka tím, že při špatné konjunktuře nemůže být propuštěn, ale zůstává trvale v bilanci, kterou zatěžuje. Proto snaží se všechny průmyslové závody, které ve smyslu racionelní výroby investovaly obrovské kapitály do podniku, udržeti provoz na optimální výši. Tato snaha všech závodů musela by nezbytně vésti k divoké soutěži — proto dochází k vyrovnání sjednáváním kartelových úmluv a vývojem průmyslových podniků téhož pořadí k trustům. Podle Schmalenbacha jsou to právě pevné kapitály, které nutí moderní průmysl do vázanosti.

„Podíváme-li se na dějiny hospodářství, jak se před námi odehrávaly v posledních desíletích, vidíme všude, že nejprve vznikly monopolistické útvary, především kartely tam, kde byly investovány velké pevné kapitály: v dopravnictví, v hornictví, v hutích, v průmyslech, které potřebují systém velkých pecí; daleko méně však a mnohem později v průmyslu textilním, ve finálním průmyslu železářském a dřevařském atd. Ve finálním průmyslu vyvíjely se pevné kapitály mnohem povlovněji a ukazují se teprve v nejnovější době. Proto jsme v průmyslech surovin již před několika desíletími přešli z volného hospodářství do vázaného. V průmyslu hotových výrobků naproti tomu je tento vývoj teprve v začátcích. Ale vidíme, jak tato tendence nekončí v průmyslu, nýbrž zasahuje i do obchodu. Neboť i zde platí zásada, že podíl pevných kapitálů stále vzrůstá, podíl kapitálů oběžných naproti tomu se zmenšuje.“

Schmalenbach nevidí z tohoto vývoje žádného návratu: „Vzestup pevných nákladů není ukončen, jejich vzrůst trvá a pravděpodobně potrvá ještě dlouho. Je důle-

žité to konstatovati, abychom poznali, že je naprosto beznadějně počítati někdy s návratem do volného hospodářství; je to důležité pro ty, kdo staré volné hospodářství milovali a obdivovali, milovali a obdivovali i s jeho nedostatky.“

Temperamentní vývody Schmalenbachovy, kterým rozhodně nechybí velká sugestivní síla, narazily na značný odpor. Ale sledujeme-li podrobněji námitky, s nimiž se vývody profesora kolínské university setkaly v německé hospodářské veřejnosti, nemůžeme nepostřehnouti, že se všeobecně uznává důvodnost alespoň zásadních thesů, z nichž Schmalenbach vyšel. První námitku nalézáme v obširném článku „Frankfurter Zeitung“⁵⁾, kde se vývody Schmalenbachovy reprodukuje a v podstatě poznamenává, že skutečný vývoj nedává Schmalenbachovi zapravdu. Ani v Americe, ale ani v Německu. Amerika, kde argument o pevných kapitálech hraje jistě velmi významnou roli, stojí stále ještě velkou měrou ve znamení soutěže. V Německu semknutí velkých průmyslových podniků v jednotlivých hospodářských odvětvích neznamena však ještě nikterak vyřazení soutěže. Rovněž tak neznamena to ani pokračující tvoření svazů, neboť většina finálního průmyslu není vůbec s to semknouti se v monopolní útvary jak nacionální, tak tím méně internacionální. A právě finální průmysl se v poslední době snaží dokázati, že většina jeho svazů nejsou kartely ve vlastním slova smyslu s monopolistickým ovládnutím trhu, nýbrž daleko spíše svépomocné organizace, které členům podávají informace, snad i spolupůsobí při stanovení přiměřené ceny, ale nemohou provozovati monopolistickou politiku cenovou již s ohledem na zahraniční soutěž a outsidersy.

Dr. Herbig⁶⁾ promítá Schmalenbachovy vývody do hornické praxe a ukazuje, že sice v myšlence o kartelování právě hornického průmyslu je cosi správného, jen příliš ostré pointování Schmalenbachovo není odůvodněno. Statistika hornictví ukazuje, že mechanisace sice postupuje od oběžných k pevným kapitálům, ale koncentrace jednotlivých podniků působí právě v opačném smyslu, ježto pevné náklady, které v hornictví hrály velkou roli ještě před kartelováním, že zmenšují, protože jedno velké provozní zařízení je levnější než dvě malá zařízení stejné kapacity. Nutno také poznamenati, že koncentrace důlní práce hornické znamená kromě snížení oběžných nákladů snížení pevných kapitálů. Mzdy, které z výrobních nákladů mají nejvíce oběžný charakter, velmi značně stoupily a

⁵⁾ Frankfurter Zeitung, 5. Juni 1928.

⁶⁾ Industrie und Handelszeitung, 7. Juni 1928.

v hornictví tvoří dnes daleko větší procento celkových výrobních nákladů, než před několika desítkami let. Herbig konstatuje výslovně, že „v těžbě kamenného uhlí sotva došlo k nějakým přesunům od oběžných k pevným kapitálům v desítkách technického pokroku. Rozhodně však takovýto přesun sám o sobě nebyl podnětem ke kartelování.“

Dr. Hans Gestrich⁷⁾ se ptá, čemu říká vlastně Schmalenbach „vázané hospodářství“. Ve své přednášce staví kartel a trust vedle sebe jako stejnorodé útvary, ačkoliv jde o dvě naprosto různé věci konstrukcí i účinkem. Největší a také nejpodstatnější rozbor Schmalenbachových vývodů podal profesor mnichovské university Adolf Weber⁸⁾. Podle něho přeceňuje Schmalenbach praktický význam svých vývodů, ježto přehlíží rozdíl mezi hospodářsky optimální a technicky maximální možností využití. Ne proto, že technicky lze ještě daleko více vyráběti, vynasnaží se podnikatel rozšířiti výrobu, nýbrž jedině proto, jestliže při zvážení všech okolností shledá, že se naskytá příležitost vyššího zisku. Jedině pak odváží se do zápasu se soutěží a tento zápas bude daleko spíše regulérní než divokou soutěží. Weber vidí v kartelech organisace, které právě tuto divokou a neúčelnou soutěž upravují. To není negace, nýbrž potvrzení hospodářství volné soutěže. Konkurence je vlastním vyrovnávacím principem stávajícího hospodářského řádu.

Prakticky nekryjí se výsledky Schmalenbachovy teorie se skutečností. Podle sčítání závodů v Německu v roce 1925 bylo v průmyslu a živnostech 3,489.000 podniků. Proti roku 1907 znamená to vzrůst o více než 400.000 podniků. Proti velkopodnikům, které přirozeně nejprve upoutávají a které má také Schmalenbach výhradně na zřeteli, nelze přehlédnouti, že podle posledního německého sčítání asi 53% všech zaměstnaných osob příslušelo středním a malým závodům. Při tom statistika podle starší tradice ještě pokládá závody s více než 50 osobami za velkopodniky. Skutečných velkopodniků s nejméně 1.000 zaměstnanců bylo v Německu 892 a v nich celkem bylo zaměstnáno 2.1 milionu osob, kdežto v průmyslu a řemesle celkem 25,781.000 osob. Dokud v živnostech bude přes 3 miliony samostatných podnikatelů a dokud bude ještě patrna tendence tento počet zvýšiti, nemůže býti podle Webera řeči o přirozeném a nutném přechodu k „socialisticko-centralistickému plánovitému hospodářství“.

⁷⁾ Industrie und Handelszeitung, 9. Juni 1928.

⁸⁾ Adolf Weber: Ende des Kapitalismus? II. vyd. München 1929, str. 37 a n.

Zde máme několik nejvýznačnějších námitek proti Schmalenbachově teorii. V podstatě však Schmalenbacha nikdo nevyvrací. Tvrdí-li citovaný článek Frankfurter Zeitung, že ani v Americe ani v Německu semknutí velkých průmyslových podniků neznamena vyřazení soutěže, neodpovídá to zcela skutečnosti. Právě v poslední době vidíme, že tvoření velkých průmyslových koncernů volnou soutěž činí naprosto ilusorní. Stačí uvést z příkladů nejposlednější doby monopol, který v Německu získala švédská továrna kuličkových ložisk SKF ovládnutím hlavních výrobců Friess und Höpflinger a Fichtel und Sachs, dále monopol švédského zápalkového trustu nejen v Německu, téměř monopolní postavení, jež má koncern Deutsche Linoleum Werke v Německu, monopol Margarine Union ve výrobě umělých tuků, téměř monopolní postavení I. G. Farben v produkci chemické, postavení Algemeene Kunstzijde Unie, monopol Siemensův v slaboproudovém průmyslu atd. V těchto případech nejde o kartely, nýbrž o koncerny, ovládající buď monopolně nebo téměř monopolně výrobu. Vznik outsiderů je vyloučen — jak z důvodů kapitálových, tak i proto, že namnoze jsou tyto koncerny vybudovány na patentech, které jim zaručují vždy přednostní postavení. Právě velké koncerny mohou investovati obrovské sumy do výzkumnictví a tím stojí neustále na výši doby. Viděli jsme to v průmyslových odvětvích, jež se nedávno zrodila — v umělém hedvábí (patent Bembergseide), v automatických telefonech (Siemens — Western Electric), ve zvukovém filmu (Western Electric — Klangfilm Tobis). I. G. Farbenindustrie je stále na výši doby a daleko před chemickým průmyslem ostatních zemí i chemickým průmyslem Německa ve výrobě barev, což opět vděčí velkému štábu svých odborníků, které nemůže zaplatit žádná menší firma. A je přece pravděpodobné, že sto techniků, neustále pracujících na výzkumnictví a majících k dispozici téměř nevyčerpatelné prostředky, spíše přijde na nové metody a nové objevy, než dva nebo tři inženýři, pracující s omezenými prostředky v malém podniku. Tento argument tedy dává zapravdu Schmalenbachovi.

Koncentrace německého průmyslu.

Vývoj koncentrace německého průmyslu je také odpovědí Herbigovi i Gestrichovi — a také částečně Adolfu Weberovi. Mluví se o kartelové vázanosti a všichni tři citovaní autoři hájí kartel, jakožto opatření, které nevylučuje volnou soutěž, nýbrž do jisté míry ji jen upravuje. Názor na kartel se dnes podstatně změnil — ve prospěch kar-

telu. Liefmann⁹⁾ ukazuje na markantní rozdíl mezi ničivou a naprosto výdělkářskou tendencí kartelů předválečných a jejich více méně hospodářskou tendencí dnešní. Přesto však popíráti, že kartelová úmluva znamená vázanost, je přece jen příliš odvážné, právě tak jako lze sotva tvrdit, že jsou kartely jen potvrzením hospodářství volné soutěže. Zde se Weberův názor rozhodně kříží s dosavadním obecným pojmáním kartelu, ať již u Liefmanna, Tschierschkiho nebo jiných¹⁰⁾. Ale proti statistice, kterou Weber uvádí, možno postaviti jiná čísla, neméně markantní a domnívám se, že daleko více přesvědčující.

V roce 1927 bylo provedeno v Německu sčítání akciového kapitálu, pokud je organisován v koncernech. Tehdy — a to je teprve vlastně počátek velkého koncentračního hnutí německého průmyslu, jež bylo zahájeno v roce 1926 zájmovou úmluvou průmyslu barev (I. G. Farbenindustrie) — bylo německým úřadem statistickým zjištěno¹¹⁾: Jmenovitá hodnota kapitálů všech akciových společností v Německu činila 21.329 milionů Mk (12.008 společností). Z toho v koncernech bylo organisováno 14.667 mil. Mk (2.106 společností). Bylo tedy 68.8% veškerého akciového kapitálu vázáno koncernovými úmluvami. V některých průmyslových odvětvích je tato vázanost naprostá — v těžbě drasla činí 100%, v těžbě kamenného uhlí 94.7%, v těžbě hnědého uhlí 95.8%, v průmyslu železářském 90% a pod. Ale tato koncentrace neomezuje se jenom na průmysl, nýbrž zasahuje také obchod, bankovníctví, pojišťovnictví — tak na př. z 1.666 mil. Mk akciového kapitálu německých bank je 1.268 mil. Mk koncernově vázáno (to jest 76.1%). U pojišťoven z 589 mil. Mk je 479 mil. vázáno (81.3%). Německá námořní doprava je z 84.5% koncernována — a je zajímavé, že i divadelní a sportovní podniky vykazují, pokud jde vůbec o akciové společnosti, z 92 mil. akciového kapitálu 62 mil. kapitálu vázaného.

⁹⁾ Kartelle, Konzerne und Trusts. VII. vyd. Stuttgart 1927.

¹⁰⁾ Engliš (Národní hospodářství, Brno 1924, str. 114) praví: Kartely jsou organisace podniků k vyloučení volné soutěže. Podniky vede k této organisaci úsilí po zvýšení výnosu, který je soutěží snižován jednak tím, že soutěž vede k výrobě maximální a nejlevnější, jednak tím, že soutěž působí zvláštní soutěžní náklady (reklamu, agenty atd.). — Tschierschki (Der monopolistische Charakter der Kartelle, Kartellrundschaue 1926, str. 333) dokazuje, že snaha po monopolním ovládnutí trhu u kartelů kolísá mezi normativní spodní hranicí a plným jednostranným diktátem. — Lucae (Außenseiter von Kartellen, Berlin 1929, str. 9) definuje kartel jakožto „volná smluvní ujednání, směřující k monopolnímu ovládnutí trhu, která spojují podniky stejného stupně výroby, jež zůstávají při nejmenším po stránce finanční samostatné“.

¹¹⁾ Wirtschaft und Statistik, 1928, str. 108.

Konečně možno proti Weberovu sčítání závodů namítnouti, že nejde při hospodářském významu o jejich pouhý počet, nýbrž především o výkonnost. Je zřejmé, uvádí-li se přes 3 miliony podniků průmyslových a živnostenských, že jde většinou o živnosti, nikoli o průmysl. To ukazuje také okolnost, že 53% všech zaměstnaných osob příslušelo středním a malým závodům. Nemáme statistiky o německé výrobě, pokud připadá na podniky individuální a pokud na podniky korporativní. Vezmeme-li však k ruce statistiku americkou¹²⁾, vidíme, že v roce 1904 bylo 73.7% všeho v Americe vyrobeného zboží (s výjimkou výrobků zemědělských) vyrobeno v podnicích korporativních a tento poměr stoupl v roce 1919 na 87.7%. Ripley konstatuje výslovně že „vskutku korporace v Americe téměř úplně nahrazuje jiné formy podnikatelské organisace, jako je soukromé vlastnictví nebo společenství. Co dříve bylo pouze výjimkou, vyhrazenou jen velkopodniku, stalo se nyní pravidlem veškerého podnikání, ať velkého či malého. Individuální podnik i společenství se velmi rychle blíží naprostému vymizení“. Data, která jsou tu uveřejněna, jsou ovšem velmi stará a nezachycují onoho velkého vývoje korporativního podnikání v posledních několika letech, kdy akciové společnosti vznikají ročně nikoli po stovkách, nýbrž po desítitisících¹³⁾.

Hospodářská demokracie.

Nedlouho po tom, co vývody Schmalenbachovy rozvířily zájem německé veřejnosti o vývoj struktury dnešního hospodářského systému, měl na hamburském sjezdu odborových organisací v září 1928 Fritz Naphtali příležitost formulovati velmi zajímavě tuto tendenci, při čemž — třebaže jde o mluvčího socialistického pojmání hospodářského vývoje — myšlenkový postup, jímž k této formulaci dochází, je daleko bližší pojmání liberálnímu, jak je na příklad representováno anglickou liberální anketou¹⁴⁾ než obvyklé ideologii socialistické. Také tehdy byla německá veřejnost rozdělena ve dva tábory, které se vášnivě potíraly¹⁵⁾. Naphtali uveřejnil později program, formulovaný na hamburském kongresu, v knize, která je po-

¹²⁾ Ripley: Main Street and Wall Street, London 1927, str. 19.

¹³⁾ Ripley: Cit. loc. str. 18: V New Yorku r. 1925 inkorporováno 24.703 nových akciových společností. V Anglii 1920 registrováno 11.011.

¹⁴⁾ Britain's Industrial Future, London 1928.

¹⁵⁾ Viz Berliner Tageblatt, 5. September 1928: Gewerkschaftskongress und Wirtschaftsdemokratie. — Vossische Zeitung, 4. September 1928: Wege zur Wirtschaftsdemokratie (Nölting). — Berliner Tageblatt, 8. September 1928: Wirtschaftsdemokratie (Pinner).

zoruhodným dokladem toho, jak se směrnice moderního socialismu blíží hospodářskému pojmání věci, označovanému až dosud za liberalistické¹⁶⁾. Naphtali ukazuje, že „vedoucí místo hospodářské, které v dřívějších kapitalistických periodách bylo soustředěno u jednotlivých podniků a jejich vůdců, vzrůstající měrou se přesunuje ke svazům, které v nejrůznějších formách pronikají moderní kapitalistické hospodářství. Hospodářský individualismus a volná soutěž jsou stále více zatlačovány organizací a vazaností; tato proměna však děje se v rámci kapitalistického hospodářského systému“. Se vzrůstem této organizace a s poklesem hospodářské svobody, jež zbývá podnikateli-jednotlivci, přestává býti hospodaření zájmovou sférou soukromníka a stává se věcí celku. Na jedné straně kartely, konvence a syndikáty působí na volnost trhu, na druhé straně velké útvary výrobní, trusty, koncerny objevují se v hospodářství jako podnikatelské jednotky s mnohými vzájemnými vztahy¹⁷⁾. Naphtali si osvojuje terminologii Schmalenbachovu¹⁸⁾ při důkazu, že hospodářský vývoj děje se ve směru neustálého vzrůstu jak podniků samostatných, tak v rámci koncernů a vzrůstu těchto koncernů. V roce 1905 při anketě, která nebyla nikterak úplná, bylo v Německu napočteno 385 kartelových svazů. Odhad pro přítomnost — statistických zjištění není — kolísá v Německu mezi 2.000 až 4.000 různých kartelů. Kartelová kancelář říšského svazu německého průmyslu zjistila v roce 1924 jen v průmyslu okrouhle 1.500 různých kartelů, z nichž 234 připadalo na průmysl železářský a ocelářský, 201 na průmysl textilní, 147 na strojařský, 107 na výrobu papíru atd.

V této organické spleti kapitalismu, která znamená přerod od hospodářství volné soutěže k stále více plánovitému hospodářství se zřejmou tendencí monopolistického vytváření trhu, zjišťuje Naphtali vývoj k demokratisaci hospodářství. „Přes to, že jsme vzdáleni toho, vysoce kapitalistický charakter nových organizačních forem zakrývá, domníváme se, že z tohoto vývoje k organisovanému

¹⁶⁾ *Wirtschaftsdemokratie, ihr Wesen, Weg und Ziel.* Herausgegeben im Auftrage des Allgemeinen Deutschen Gewerkschaftsbundes von Fritz Naphtali. Berlin 1929.

¹⁷⁾ Naphtali Cit. loc. str. 22 a n.

¹⁸⁾ Loc. cit., str. 25. Da wiederum die Zahl der Unternehmungen umso kleiner zu sein pflegt, je ausschlaggebender die Größe des Anlagekapitals für die Unternehmungen ist, so wächst die Organisationssphäre mit der Tendenz der Vergrößerung des Anteils des stehenden Kapitals am Gesamtkapital der modernen Industrieunternehmung.

kapitalismu vyjde posléze popud ve směru vývoje k demokratizaci hospodářství, ba že již tento popud vycházeti počíná. Právě protože zde je moc jednotlivých kapitalistických skupin vystupňována až k úplnému ovládnutí trhu, dochází k poznání, že nutno v rámci podnikatelské organizace rozhodovati o hospodářském blahobytu, což nemůže již zůstatí jen ve sféře soukromých zájmů, nýbrž musí nutně vésti k zásahu celku.“

Je vidět z těchto několika citovaných míst, že mluvčí moderního německého socialismu, pokud je reprezentován odborovými organizacemi, je názorově velmi blízko jak Schmalenbachovi, tak i Sombartovi. Ale je pozoruhodné, že k témuž názoru dochází i řada dalších osobností, které stojí vůči socialismu na krajně nepřátelském stanovisku. Naphtali ovšem z předpokladů, které zde byly nastíněny, dochází k závěrům, blízkým státnímu socialismu, neboť východisko ze situace spatřuje především ve státním zásahu do hospodářství. Domnívá se, že tyto velké podnikatelské svazy a celky, které se znenáhla vyvíjejí, musí býti konec konců regulovány státem.

Profesor university v Bonnu dr. Beckera¹⁹⁾ přednášel 14. prosince 1928 ve Sdružení německých zaměstnavatelských svazů v Berlíně o „politických myšlenkách a hospodářských soustavách přítomnosti v mezinárodním srovnání“²⁰⁾. V této přednášce, která byla polemikou s vývody Naphtaliho, konstatuje přece jen výslovně, že dnešní kapitalistické hospodářství v zemích jako Německo, Anglie nebo Spojené státy se rozhodně v podstatě liší od epochy liberálně kapitalistické. Rozdíl je v tom, že regulace hospodářství nepřenechává se již pouhé volné souhře mnoha neorganizovaných sil v poptávce a nabídce, nýbrž na obou stranách, v koncernech a svazech (kartelech, bankovních svazech, družstvech, odborových organizacích a pod.), vytvářejí se velké komplexy nabídky a poptávky, při čemž celkový hospodářský průběh je regulován státem, zejména státní měnovou politikou a státem ovlivněnou politikou úvěrovou.

Dr. Kurt Singer z hamburské university dochází k názoru velmi podobnému²⁰⁾, když konstatuje, že proti kapitalismu starého stylu, založenému na iniciativě a v zásadě neomezené svobodě pohybu, stojí nový kapitalismus stále pevněji se svírajících kartelů, trustů, koncernů a organizací, které vytvářejí systém závislostí.

¹⁹⁾ Otištěno v Arbeitgeber 1928, Nr. 24.

²⁰⁾ Die Deutung der wirtschaftlichen Gegenwart. Wirtschaftsdienst 1929.

Hospodářský plán.

Řada autorů, kteří, necht' vycházejí ze zcela odlišných premis, shodují se v tom, že struktura dnešního hospodářství je naprosto odchylná od hospodářství liberalistické epochy, není tím nikterak vyčerpána. Nám stačí těchto několik citátů, abychom opřeli jimi tvrzení, že od hospodaření individualistického přecházíme stále více k podnikání kolektivnímu, z něhož vyplývá nutně vzrůstající vázanost. Volná soutěž nahrazuje se systémem smluv a vztahů. Ideálem stává se regulace, která stabilisuje průběh hospodářského dění. Vývoj namísto velkých výkyvů mezi depresí a konjunkturou se usměrňuje, tlumí v přílišném rozvoji a oživuje v poklesu. V novém hospodářství mluví se stále více o hospodářském plánu.

Je třeba několika slovy naznačiti, co se pod tímto pojmem myslí, aby bylo jasné, že nejde o plánovité hospodářství ve smyslu teorií státně socialistických, ba, ani ne o znovuvzkříšení myšlenky Wissel a Möllendorffovy v Německu v roce 1919. Moderní hospodářství, třebaže v něm vidíme nesporné prvky vnitřní organisace a určité vázanosti, je přece jen hospodářství kapitalistické, které alespoň zdánlivě je založeno ještě na principu volné soutěže. Můžeme tento poměr charakterisovati asi tak, že volná soutěž je stále ještě podstatou, principem hospodářským — to se na příklad jeví jasně i v nejnovější legislativě — a je pouze o m e z e n a nejružnějšími organisacemi, o kterých výše se mluvilo podrobněji. V tomto systému přirozeně každá strohá autoritativní organisace, vycházející ať od státu neb od jakýchkoli jiných veřejno-právních svazků, byla by něčím naprosto nelogickým v tomto celém systému, něčím, co by se struktuře hospodářství naprosto přičilo. To vidíme zřejmě tam, kde stát autoritativně zasahuje do hospodářského průběhu, kde diktuje ceny (maximální ceny, zásobovací centrály a pod.) nebo váže volný způsob hospodaření (otázka ochrany nájemníků). V systému dnešního hospodářství, které, ač má v sobě určité prvky kolektivismu, je přece jen stále ještě volnou souhrou sil, nanejvýše vymezenou tím, že namísto dřívějších podnikatelů-jednotlivců nastupují dnes svazy, v tomto systému může stát býti sice podnikatelem — o tom pojednáme podrobněji v dalším — ale jinak je jeho funkce v hospodářství omezena pouze na nejvyšší dozor a jeho zásah může býti pouze administrativní.

Dnešní hospodářství je protkáno „regulativními ideami a závaznými normami“, jak správně konstatuje Gei-